Emil Basat
(Bulgaria, Sofia, Union of Translators)

Literature as Co-Experience

Abstract: Professor Albert Benbassat is a renowned literary historian, critic, publicist, and publisher. He is the author of sixteen books, including *Bulgarian Erotica*, *The 'European' Bay Ganyo and the Myth of the Fortunate One*, *Printed Spaces and White Fields*, *Alice in the Digital World: On the Question of the Book of the 21st Century*, and the short story collections *Lost Things* and *When the Big Ones Become Small*.
In *Literature as a Book*, he presents a collection of his journeys through little-known and overlooked pages of Bulgarian literature, recounting the stories of authors and works that have remained outside the attention of researchers to this day. The book also serves as a personal museum of Bulgarian literature, curated by Benbassat himself.

Емил Басат
(България, София, Съюз на преводачите)

Литературата като съ-преживяване

Да пишеш за Алберт Бенбасат е и лесно, и трудно.

Лесно, заради лекотата и разбираемостта на неговото писане, и трудно, заради многото лица и роли в неговите занимания с литература. Става още по-трудно, ако ви свързва приятелство повече от 40 години и ако сте прочели всичките му книги.

Той няма да ви затрупа с многоучени цитати, няма да ви хвърля в дебрите на чуждата литературоведска мисъл, която познава, а ще ви поведе за ръка из неосветените дворове на българската литература и ще ви разкаже за своите пътувания и приключения в нея. Пътуване, което е изключително вълнуващо, защото ни разкрива нови, непознати, забравени имена, места, творби, които той бавно, търпеливо и с любов описва в своя личен литературен музей.

В неговата литературна къща е свежо и просторно, диша се леко, в нея се срещате с лицата и духа на творци, изградили облика на нашата литература. Това са истории, разказани от човек, влюбен в литературата и търсещ в нейното лоно място и за себе си. Без себеизтъкване, а търпеливо, скрупульозно изследване на събития и факти от литературната ни история, осветлени по неочакван и нов начин, и разказани с богат, емоционално обагрен и понятен език. Бих го определил и като литературен детектив в нашата критическа мисъл, заради способността и упоритостта му да открива неподозирани връзки между творците от определена епоха, в текстовете му не секва вътрешният диалог помежду им, нещо, което превръща неговите изследвания в лична история на българската литература.

Особено плодотворни са статиите му, посветени на Алеко Константинов и неговия герой Бай Ганю[1], за съдбата на „Под игото“ и „играта“ на антологии в българската

[1] В оригинала (първото издание) на Алеко името на героя е Бай Ганю, а в последващите издания е нормализирано до съвременното Бай Ганьо (бел. ред.).

литература. Както и онези, посветени на еврейската тема в творчеството на Петко Тодоров, Пейо Яворов и Дора Габе.

Образът на Бай Ганю дълги години е предмет на вниманието на Бенбасат. Разглеждайки генеалогията на изследване на този мъчителен български образ, критикът добросъвестно излага различните гледни точки в литературознанието ни, като в студията си „Алеко Константинов и Бай Ганю – анатомия на една митология“ изтъква и своите несъгласия с много от изказаните мнения на наши и чужди изследователи на проблема Бай Ганю. Той не се притеснява да оспорва и тези на утвърдени имена като това на д-р Кръстьо Кръстев или на немския славист Герхард Геземан. За Бенбасат няма разкъсване между двете части на „Бай Ганю“ – „те диалогизират, многократно се „цитират“. Тъкмо този диалог – с посредничеството на скрития герой Европа и метонимите му, играе ролята на „липсващото свързващо звено“ (с. 51-52). Важни са бележките на Бенбасат върху художественото битие на Бай Ганю, начина, по който го интерпретират едни от най-видните ни художници.

Твърде интересни са наблюденията му за Бай Ганю, които отпращат според мен съвсем директно и към съвременната ситуация у нас – с процесите на забогатяването и появата на цяла мутренска класа, която се опитва да владее държавата ни. Описвайки „поевропейчения Бай Ганю“, Бенбасат сякаш говори за лицата на днешния ни политически живот. Толкова е силна аналогията, която се налага. Сполучлив е изразът, изкован от критика – „европерченето“ на Бай Ганю. Видно е, че „раната Алеко“ все още кърви.

Плодотворна е тезата за митологизациите на Бай Ганю и Алеко, както и съвременното битие на темата „Алеко и неговият убиец“. Бенбасат се е постарал да издири всички творби, в които тази тема е интерпретирана. Учудва и голямото количество произведения, посветени на Бай Ганю, доразвиващи различни мотиви и модели на поведение на героя, доказвайки колко жива е темата за Ганю и ганьовщината в наше време.

Спирам се по-подробно върху тази студия на Бенбасат, защото тя очертава един траен негов интерес към творчеството на Алеко Константинов и неговия герой. (Не зная защо сред изброените изследователи липсва името на професор Никола Георгиев, посветил десетки страници в изследване на културния феномен Алеко Константинов и Бай Ганю – но вече и поставен и съпоставен с европейския литературен контекст.)

Бенбасат деликатно, но достатъчно аргументирано, отнася своите изследвания и към днешния ден на литературно-критическата ни мисъл. Така, анализирайки „Българска антология. Нашата поезия от Вазова насам“, той завършва с горчивина текста си, подчертавайки, че нравите в литературните ни среди не са се променили много от Освобождението до днес. Критикът скрупульозно изследва всеки разглеждан автор и творбата му в антологията, като отбелязва пропуските, допуснати от предишни техни изследователи – случая с пародиите на Цанко Церковски (с. 104).

Твърде широк е диапазонът на критически търсения у Бенбасат, картината на литературата ни в тях е пъстра, богата на нюанси и открития, и обагрена от неговия личен стил на писане, хем аналитично, хем сгрято от една негова лична влюбеност в българския език.

Бих определил метода му на работа като литературно разследване – разследване, в което нито един факт, нито едно свидетелство не е пропуснато и осветено докрай. Той умее да открива неща, които са останали встрани от интереса на изследователите преди него, но търпеливо разгърнал историята пред нас, ни я е разказал и видял от неочакван дотогава ракурс. Само след детайлно проучване Бенбасат се заема с тълкуването на дадено явление.

Дългогодишното му школуване (десет години) в Националния литературен музей го е изградило като един от водещите наши литературни историци и критици, а книгите му са дан на признание за времето на натрупване на познание за литературните процеси у нас.

За Бенбасат литературата е преди всичко несекващ диалог, единен поток, в който минали и съвременни автори се засрещат и от тези срещи възникват интересни, нови, непознати връзки. В този многогласен хор всеки глас има свой цвят, аромат. Така в „Роби“ на А. Страшимиров дочуваме отгласи от „Под игото“ на Вазов, между Яворов и Дора Габе протича не само любовен, но и творчески диалог, появата на една творба се явява подтик или продължение на нещо преди това. По този начин литературата заживява пред очите ни през текстовете на Бенбасат, събрани в тази му „юбилейна“ книга.

Повечето от своите студии и есета авторът оставя с отворен финал – покана към бъдещите изследователи да допишат и доразвият скритата история в творбите, предмет на научния интерес на Бенбасат. Те са покана и за диалог и преосмисляне на литературното ни наследство, видяно от днешна гледна точка.

Всяко време носи своята оценка за литературните явления в него, но то крие и възможността картината да се доразвие и обогати като се добавят нови акценти. В това отношение Бенбасат се очертава като литературен труженик със свой собствен глас и лице, изследовател, отворен за всичко ново в литературата ни и трайно свързан с критическата традиция преди него. Един истински литературен детектив в нашата културна история.

Той не е от безстрастните, студените, строго академичните изследователи, които скриват лицата си зад грамади от чужди теории и цитати. Бенбасат следва по петите героите на своите изследвания, но не за да открие петна по техните лица, а за да разкрие истинската им същност.

За него литературата е едно безкрайно приключение, пълно с изненадващи загадки и находки. Няма как да не се увлечете и да не го последвате по дирите на литературните му пътувания. Той търси непрестанно диалога между автори, произведения, общи теми и мотиви, които изграждат образа на българската литература.

Бенбасат проявява траен интерес не само към еврейската тема в българската литература, но и към еротичната тема в нея. Неслучайно той посвещава три монографии на еротиката – „Еротиката у Кирил Христов“ (София: Университетско изд. „Св. Климент Охридски“, 1995), „Еротичният жизнетворчески роман на Андрей Протич“ (София: Анго бой, 1997), „Българска еротиада“ (София: Ателие Аб, 1998). Особено интересна е студията му, посветена на историята на вестникарския роман в подлистници – „Вестникарство и роман – Петър Завоев, „Кривата круша“. В нея той не само проследява генезиса на явлението „роман в подлистници“, придобило масовост в практиката на „жълтите вестници“ в периода между двете войни, но и анализира интереса към така наречената „сензационна литература“, най-вече преводна, у нас. Публикувайки предимно преводни заглавия, издателите на вестници не само увеличават тиражите си, но налагат и определен вкус към сензационното четиво и въвеждането на еротични мотиви – под влияние от чужбина – и в нашата литература.

В студията си „Писателят като бизнесмен“ Бенбасат разглежда битието на масовата книга от български автори между двете войни и ролята на издателя Александър Гиргинов в този процес.

Изключително силни са текстовете в книгата, посветени на емблематични фигури в нашата култура, станали жертва на комунистическия терор веднага след 9 септември 1944. С приносен характер са студиите му „Райко Алексиев – живот, смърт, обругаване, възкресяване“, с интервюто със сина му Веселин, и „Да убиеш зевзек“, посветена на съдбата на Борю Зевзека – един от най-силните текстове в книгата.

За поета, преводача и сценариста Валери Петров Бенбасат е писал многократно и в студията си, озаглавена „Валери Петров в детския свят“, е вложил цялата си любов и уважение към него. Разглежда детските теми в творчеството на Валери Петров и мястото

му в българската и в световната литература. Анализирайки неговите творби за деца и най-вече „Пет приказки“, критикът очертава и богатия тематичен кръг на поета, както и приноса му към въпроса за смешното и смеховата култура. Бенбасат изтъква виртуозното поетическо майсторство на Валери Петров, нещо, което го отличава от писателите от неговото поколение. За него Валери Петров е като дете, което се забавлява, пишейки, както диша.

Бенбасат е чувствителен към темата за началото на новото българско книгоиздаване от времето на прехода. Като редактор и издател, а така също и като дългогодишен преподавател във Факултета по журналистика, той познава процесите в книгоиздаването ни отвътре. Затова е и обясним неговият патос в книгата му по този проблем.

Специално внимание обръщам на текста, който Бенбасат прочете при връчването на годишните награди „Хеликон“ и по случай 20-годишнината от учредяването на тези награди. Той два пъти е бил член на журито. В „Наградата „Хеликон“ и съвременната ни проза“ Бенбасат не само прави анализ на отличените прозаични творби, но демонстрира и дълбоко познаване на литературните процеси у нас, развитието на романа и разказа в период от 20 години. По този начин той излиза от тесните рамки на конкретния преглед на книжната ни продукция, като очертава и някои трайни тенденции в развитието на българската литература и по-конкретно в развитието на романната форма у нас.

Тук задълбоченият критик подава ръка на проникновения тълкувател, на един читател, влюбен в словото българско и пишещ за него вдъхновено, емоционално, топло. В текстовете на Бенбасат няма да откриете преднамерено заиграване с модерни литературоведски теории, не че не ги познава, но той бяга от предпоставени, взети назаем идеи, език и техники. Той остава винаги на полето на фактите, на архивните свидетелства, на първоизточниците и винаги търси мястото на отделните факти и явления в общата картина на българската литература.

В „Наградата „Хеликон“ и съвременната ни проза“ сякаш са си дали среща всички умения на Бенбасат като критик и историк на литературата. Пътуването в полето на съвременната българска проза, което ни предлага авторът в своя преглед, е изключително вълнуващо.

Пишещият влюбен нямаше как да не се изкуши след толкова прониквания в чуждите светове да не посегне и да не опише и своята лична история. Така живеенето в литературата постепенно изгражда Бенбасат и като автор на белетристични книги.

Школувайки 10 години в Националния литературен музей, работейки като редактор в Университетското издателство и преподавайки книгознание и книгоиздаване във Факултета по журналистика, той не само усвоява тънкостите на литературно- историческото изследване, но привиква на търпеливо дирене на истинското лице на дадена творба, на основанията за написването и мястото ѝ в историята на българската литература. Детайлното вглеждане и „разкостване“ на разглежданите произведения му разкрива и красотата на конструкцията, изградена от автора, разширява хоризонта му на познание и го превръща в съучастник, съавтор на творческия процес. Критическото му съзнание е винаги будно и то трудно може да бъде измамено. Ще добавя, че това съзнание не е на хладен, студен, дистанциран наблюдател на литературата ни, а е сгрято, носещо вътрешната топлина на автора. Той е пределно откровен в анализите си, безкомпромисен в изводите си и никога злъчен, ехиден, а аргументиран и доказващ успеха или провала – безпогрешно улавящ къде авторът е преиграл, изфалшивил и къде се опитал да се измъкне с евтини литературни хватки. Категоричен в оценките си за дадена творба, той остава верен на критическото си кредо – да е честен пред Словото.